

Conditions, strategies and consequences of multicultural education (Case study: teachers and pre-service teachers of Farhangian University of Ilam)*

Fatemeh Havas beigi¹ | Yarmohammad Ghasemi² | Habibullah Ghadermarzi³

1. Corresponding author. Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran.

E-mail: beigi.f1982@gmail.com

2. Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, Ilam University, Ilam, Iran.

E-mail: ym_ghasemi2004@yahoo.com

3. Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran

E-mail: ghadermarzihabib@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 25 February 2022 Received in revised form 20 July 2023 Accepted 2 September 2023 Published online 20 September 2023</p> <p>Keywords: Multicultural, Education Teachers, Student- teachers, Farhangian university, Ilam</p>	<p>Background: Multicultural education is a significant topic, especially in educational systems of multicultural and multi-ethnic societies.</p> <p>Aim: The main purpose of this research is to understand the perspective of teachers and pre-service teachers of Farhangian University of Ilam about the multicultural education.</p> <p>Methods: The research paradigm is interpretive, the research approach is qualitative, the research strategy is grounded theory, the study field includes primary school teachers and pre-service teachers of Farhangian University of Ilam. The sampling method is purposeful and theoretical sampling. The number of participants in the research was estimated to be 28 until the theoretical saturation is reached. The data are collected via semi-structured interviews, and the tactic used was hidden content analysis. Three stages of Open, Axial, and Selective coding were used to analyze the data.</p> <p>Finding: 341 concepts, 66 subcategories, and 30 categories are obtained. Following the three elements of Strauss and Corbin's paradigmatic model, concepts are categorized into conditional, interactive, and consequential dimensions. The core or central category is "inevitability of multicultural education discourse".</p> <p>Conclusion: According to what the teachers said about multicultural education, this paper argues that teachers have a positive view to multicultural education, when they consider it as an educational necessity for today Iran.</p>

Cite this article: Havas beigi, F., Ghasemi, Y.M., & Ghadermarzi, H. (2023). Conditions, strategies and consequences of multicultural education ... *Sociological Review (Social Science Letter)*, 30 (1), 73- 91.

* This research was done by the order and with the credit of the Vice-Chancellor of Research, Planning and Human Resources of the General Department of Education of Ilam Province.

شرایط، استراتژی‌ها و پیامدهای اجرای آموزش چندفرهنگی (مورد مطالعه: معلمان و دانشجو- معلمان دانشگاه فرهنگیان ایلام) *

فاطمه هواس بیگی^۱ | یارمحمدقاسمی^۲ | حبیب الله قادرمرزی^۳

۱. نویسنده مسئول، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: beigi.f1982@gmail.com

۲. گروه علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ایلام، ایلام، ایران. رایانامه: ym_ghasemi2004@yahoo.com

۳. گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. رایانامه: ghadermarzihabib@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	زمینه: آموزش چندفرهنگی یکی از موضوعات بسیار مهم در نظام‌های تعلیم و تربیت است و اهمیت این موضوع در جوامع چندفرهنگی و چندقومی بیشتر نمایان است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۶	هدف: هدف اصلی این پژوهش چگونگی مواجهه با آموزش چندفرهنگی از دیدگاه معلمان و دانشجو- معلمان دانشگاه فرهنگیان ایلام است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۲۹	روش پژوهش: پارادایم پژوهش از نوع تفسیری، رویکرد پژوهش کیفی، استراتژی پژوهش گراند تئوری و میدان مطالعه مشتمل بر معلمان دوره آموزش ابتدایی و دانشجو- معلمان دانشگاه فرهنگیان است. روش نمونه‌گیری، هدف‌مند و از نوع نمونه‌گیری نظری است. تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش برابر با ۲۸ نفر تا مرحله اشباع نظری برآورد شد. اطلاعات شرکت‌کنندگان در پژوهش مبتنی بر جنسیت، درجه تحصیلی و سابقه کار بود. ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختارمند و تاکتیک مورد استفاده از نوع تحلیل محتوای پنهان بوده است. فرمت داده‌ها نیز در قالب صوت بوده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی استفاده شد.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۱	یافته‌ها: با بررسی داده‌های به‌دست‌آمده ۳۴۱ مفهوم؛ ۶۶ زیرمقوله و ۳۰ مقوله حاصل شد و بر مبنای عناصر سه‌گانه مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین در ابعاد شرایطی، تعاملی و پیامدی دسته‌بندی شدند و مقوله هسته یا مرکزی تحت عنوان «جنتاب ناپذیری گفتمان آموزش چندفرهنگی» نام‌گذاری شد.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۲۹	نتیجه‌گیری: با توجه به آنچه معلمان در خصوص آموزش چندفرهنگی بیان داشتند می‌توان گفت معلمان دیدگاه مثبتی نسبت به آموزش چندفرهنگی دارند و آن را یکی از ضرورت‌های عصر حاضر می‌دانند.
کلیدواژه‌ها: آموزش چندفرهنگی، ایلام، دانشجو- معلمان، دانشگاه فرهنگیان، معلمان.	

استناد: هواس بیگی، فاطمه؛ قاسمی، یارمحمد و قادرمرزی، حبیب الله (۱۴۰۲). شرایط، استراتژی‌ها و پیامدهای اجرای آموزش چندفرهنگی. مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی)، ۳۰ (۱)، ۷۳-۹۱.

*. این پژوهش به سفارش و با اعتبار معاونت پژوهش، برنامه‌ریزی و نیروی انسانی اداره کل آموزش و پرورش استان ایلام انجام گرفته است.

مقدمه

«اگر بپذیریم که انسان موجودی جامعه‌زاد، جامعه‌زی و فرهنگ‌گر است، آنگاه با مثلی سه‌ضلعی مواجه می‌شویم که اضلاع آن به ترتیب، انسان، جامعه و فرهنگ هستند. از سپیده‌دمان تاریخ که انسان‌ها از منظر انسان‌شناسان، انسان نام‌گذاری شدند، تاکنون، این وجوه سه‌گانه به نحوی در یک رابطه دیالکتیکی قرار داشته‌اند. ابتدا از همایی و تعاملات انسان‌ها، جامعه ایجاد می‌شود و هم‌زمان با این هم‌میت، فرهنگ در بستر جامعه مخلوق انسان، نیز آفریده می‌شود. عموم دانشمندان علوم اجتماعی تا اینجا، با این فرآیند و مکانیسم شکل‌گیری جامعه و فرهنگ، اجماع نظر دارند، اما وقتی سخن از چگونگی خلق فرهنگ و عوامل شکل‌گیری آن می‌رود، آراء متفرق می‌گردند و چنددستگی‌هایی در بین آنان شکل می‌گیرد. در یک نگاه کلی می‌توان حداقل سه رویکرد نسبت به فرهنگ را در خلال نوشتارها و گفتارهای آکادمیک دانشمندان علوم اجتماعی شناسایی کرد: دسته اول، که به خنثی‌گرایان، بی‌طرفان و بعضاً محافظه‌کاران اولیه مشهورند، فرهنگ را پدیده‌ای اجتماعی می‌دانند که محصول تشریک‌مساعی و توافق تمامی گروه‌های اجتماعی، صرف‌نظر از هرگونه کشمکش و تعارض است و از طرح مسئله قدرت در شکل‌گیری آن، طفره رفته یا آن را به حاشیه برده‌اند. دسته دوم را پژوهشگران و صاحب‌نظرانی شامل می‌شوند که اندکی از گروه اول جانب‌دارانه‌تر به مسئله فرهنگ نگاه می‌کنند. این‌ها خود به دو زیرگروه تقسیم می‌شوند، در یک نگاه عده‌ای که می‌توان آنان را ایده‌آلیست‌ها نامید، فرهنگ را غالباً امری لاهوتی دانسته که سرمنشأ آن نه فقط جامعه، بلکه الهیات است و از این‌رو آن را واجد اصالتی خاص می‌دانند. زیرگروه دوم اما، برعکس فرهنگ را امری ناسوتی تلقی کرده و تماماً محصول شراکت افراد جامعه دانسته و جنبه‌های لاهوتی آن را انکار می‌نمایند. رویکرد سوم بر این باور است که فرهنگ نه امری لاهوتی، نه خنثی، نه وفاق‌آمیز و نه مستقل، بلکه پدیده‌ای است آلوده به قدرت، آمیخته با سلطه و مولود این‌هاست. لذا پدیده‌ای ناسوتی است و این ناسوتیت هم با قدرت عجین است» (قاسمی و هواس‌بیگی، ۱۳۹۶).

آموزش، یادگیری و پرورش در هر جامعه‌ای با فرهنگ، ارتباطی تنگاتنگ و متقابل دارند. بدین معنی که از یکسو فرهنگ را محصول آموزش قلمداد نموده‌اند و از سوی دیگر فرآیند آموزش را متأثر از نظام معنایی، ارزش‌ها و هنجارهای (یا همان فرهنگ) موجود در یک جامعه تصور کرده‌اند (صادقی، ۱۳۹۱). در درون هر کشور اقوام و ملیت‌های گوناگونی زندگی می‌کنند که هر یک ویژگی‌های فرهنگی مختص خود را دارند و این ویژگی‌ها بدون شک، بر جریان تحصیل و موفقیت‌های بعدی آن‌ها در اجتماع اثرگذار است (جوادی، ۱۳۷۹). تدریس و یادگیری، فرایندهای فرهنگی هستند که در بافت اجتماعی رخ می‌دهد. آموزش رسمی به لحاظ پیوند با فرهنگ اجتماعی و به جهت تأثیر در تعیین هدف و تدوین محتوای برنامه درسی نمی‌تواند جامعه‌گریز باشد (عسگریان، ۱۳۸۵). از طرف دیگر تجربه‌های یادگیری که بر ویژگی‌های فرهنگی افراد و گروه‌ها مبتنی می‌شوند، موفقیت‌آمیز هستند (ملکی، ۱۳۸۹: ۴۹).

بورديو معتقد است که بازتولید فرهنگی (ناشی از آموزش و پرورش) یکی از مهم‌ترین راه‌هایی است که از آن طریق ساختار طبقاتی بازتولید می‌شود و به عبارت دیگر، بازتولید اجتماعی از طریق نهادهای آموزشی صورت می‌گیرد. به همین جهت معتقد است که نظام آموزشی بهترین راه‌حلی است که تاریخ برای مسئله انتقال قدرت پیدا کرده است (باینگانی و کاظمی، ۱۳۸۹). فرناندز (۲۰۱۰) بیان می‌کند بالا بردن سطح آگاهی دانش‌آموزان برای شناختن هویت ملی خود و اقوام و سنن مختلف موجود در کشور از طریق برنامه‌های درسی می‌تواند منجر به توسعه و گسترش ارزش‌های مشترک فرهنگی گردد. این رویکرد صرف‌نظر از قومیت و فرهنگ دانش‌آموزان سبب رشد شناختی و درک نژادی و قومی و تقویت حس اجتماعی، مشارکت مدنی و زمینه‌سازی همکاری فراگیران نیز خواهد بود (زینال تاج و همکاران، ۱۳۹۳). آرالانو^۲ بیان می‌دارد پویایی‌های متنوع جامعه در حال افزایش است و در جمعیت دانش‌آموزان بسیار

1. Fernandez
2. Arellano

مشهود است، بنابراین ضروری است که دانش‌آموزان پذیرش و درک درستی از نژادها، اقوام و فرهنگ‌های مختلف داشته باشند. دانش جهان متنوع منجر به ارتباطات، فهم و پذیرش تفاوت‌ها شده و در پیدا کردن هویت دیگری کمک می‌کند (آرلانو، ۲۰۱۱). از طرف دیگر، تغییرات اجتماعی، اقتصادی و تکنولوژیکی و توسعه در سراسر دنیا مشکلات و نیازهای جدیدی را موجب شده است. برای اینکه فرایند آموزش خود را همراه با این تغییرات و نوآوری‌ها حفظ کند، معلمان باید در سیستم آموزشی تجهیز شوند. یکی از این تغییرات و نوآوری‌ها، مفهوم چندفرهنگ‌گرایی است (گورسوی^۱ و اکینازو^۲، ۲۰۱۶).

آموزش چندفرهنگی در پی آماده‌سازی دانش‌آموزان برای جهان متنوع (گاف^۳ و همکاران، ۱۹۹۷) و افزایش ظرفیت دانش‌آموزان برای برقراری ارتباط با دیگران از طریق ایجاد مشارکت فعال در فرایند یادگیری و حمایت از تجربیات آن‌ها در محیط کلاس امن است (گی^۴، ۲۰۰۰). بر طبق نظر پارخ^۵ (۲۰۰۲) آموزش چندفرهنگی شامل کنجکاوای فکری، انتقاد از خود، توانایی تشکیل یک نظر مستقل با ارزیابی استدلال‌ها و مدارک، احترام نسبت به دیگران، حساسیت به شیوه‌های دیگر تفکر و زندگی و فعالیت‌هایی است که باهدف دور شدن از ذهنیت قومی گام برمی‌دارد. بسیار مهم است که احترام به فرهنگ‌های مختلف بنانهاده شود و آگاهی افراد از طریق ایجاد یک محیط مناسب برای درک متقابل به‌منظور ارتقاء و بهبود چندفرهنگ‌گرایی افزایش یابد (به نقل از کایا^۶ و آیدین^۷، ۲۰۱۴). اسلان^۸ و آیدین (۲۰۱۶) نیز بیان نمودند که آموزش چندفرهنگی هدفش کمک به دانش‌آموزان برای کسب رفتارهایی همچون همدلی، نشان دادن احترام به دیگران و داشتن رفتار مداراآمیز نسبت به دیگران است. علاوه بر این، آموزش چندفرهنگی تلاش می‌کند تا دانش، مهارت‌ها و رفتار لازم را برای دانش‌آموزان فراهم سازد تا بتوانند در جامعه دموکراتیک شرکت کنند و فرصت‌های برابر را در آموزش و پرورش به دست آورند (اسلان و آیدین، ۲۰۱۶).

اما در این راستا معلمان به عنوان مهم‌ترین عنصر نهاد آموزش و پرورش و مجری فعال برنامه‌های درسی، باید نقش کلیدی در توانا ساختن یادگیرندگان برای مواجه شدن با چالش‌های فهم قومیت، نژاد و پس‌زمینه‌های دانش‌آموزان مختلف بازی کنند. نگرش و ادراک معلمان در مورد دانش‌آموزان از فرهنگ‌های گوناگون نقش مهمی در انتظارات آنها از دانش‌آموزان دارد. در نتیجه برای اینکه معلم موثر باشد، آموزش باید به گونه‌ای باشد که دانش‌آموزان تنوع انسانی را بفهمند و مورد قدردانی قرار دهند. قدردانی و فهم از ارتباط مستقیم بین فردی و از شناخت تاریخ و فرهنگ گروه‌ها، مشتمل بر ارزش‌ها، داستان‌ها، اسطوره‌ها، اختراعات، موسیقی و هنر حاصل می‌شود (بارتولوم^۹ و تروبا^{۱۰}، ۲۰۰۰؛ کوچران-اسمیت^{۱۱}، ۱۹۹۷؛ فیو^{۱۲} و بچتول^{۱۳}، ۱۹۹۹ و لادسون - بیلینگ^{۱۴}، ۱۹۹۴).

هنگامی که معلمان فرهنگ‌ها، تجربیات و دیدگاه‌های دانش‌آموزان‌شان را انعکاس می‌دهند؛ دانش‌آموزان بهترین یادگیری را دارند و انگیزه بیشتری جهت یادگیری پیدا می‌کنند. بسیاری از دانش‌آموزان اقلیت در مدرسه تا اندازه‌ای به انحراف کشیده شده‌اند،

1. Gursoy
2. Akyniyazov
3. Gaff
4. Gay
5. Parekh
6. Kaya
7. Aydin
8. Aslan
9. Bartolome
10. Trueba
11. Cochran-Smith
12. Fueyo
13. Bechtol
14. Ladson-Billing

زیرا ناسازگاری‌ها و ناپیوستگی‌های فرهنگی را تجربه می‌کنند که حاصل اختلاف فرهنگی بین مدرسه و جامعه آنهاست (لی^۱، ۲۰۰۶). معلمان می‌توانند به دانش‌آموزان اقلیت کمک کنند تا بین خانه خود و فرهنگ‌های موجود در مدرسه با به‌کارگیری برنامه درسی که فرهنگ گروه‌های قومی آنها و جوامع‌شان را انعکاس می‌دهد واسطه شوند. با این همه، تحقیقات نشان داده است که درک محدود از آموزش چندفرهنگی و ابعاد آن، سطح پایین دانش در مورد فرهنگ‌های قومی و وابستگی شدید به کتاب درسی برای تدریس از موانع اصلی نهادینه‌سازی آموزش چندفرهنگی است (اسلیتر^۲، ۲۰۰۵).

نگرش معلمان نسبت به آموزش چندفرهنگی می‌تواند دیدگاه آنها را در این زمینه روشن نماید. با توجه به اینکه نظام آموزشی، نظامی تک‌فرهنگی است، ولی جامعه ایران، جامعه‌ای چندفرهنگی است و جمعیت دانش‌آموزان در مدارس دارای تنوع و گوناگونی است و دانش‌آموزانی با پیشینه‌های فرهنگی، زبانی، نگرشی، دینی-مذهبی و ... متفاوت به سیستم آموزشی ورود پیدا می‌کنند، این الزام ایجاب می‌کند که نگرش معلمان در خصوص آموزش چندفرهنگی مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد. در اینجا مساله اصلی این نوشتار اینگونه صورت‌بندی می‌شود که دیدگاه معلمان و دانشجو-معلمان دانشگاه فرهنگیان ایلام در خصوص آموزش چندفرهنگی چگونه است؟

روش‌شناسی پژوهش

پارادایم یکی از مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مفاهیم در فلسفه علم است، مفهومی که با نام تامس ساموئل کوهن، فیلسوف و اندیشمند حوزه علم و کتاب مشهورش ساختار انقلاب‌های علمی، عجمین شده است (جهانگردی، ۱۴۰۱). پارادایم این پژوهش از نوع تفسیری، رویکرد پژوهش کیفی است و از استراتژی گراندد تئوری (نظریه داده‌بنیاد) استفاده شده است. نظریه داده‌بنیاد عبارت است از آنچه که به طور استقرایی از مطالعه‌ی پدیده‌ای به دست آید و نمایانگر آن پدیده است (اشتراوس و کوربین، ۱۹۹۰: ۲۲). در این پژوهش میدان مطالعه مشتمل بر معلمان دوره آموزش ابتدایی و دانشجو-معلمان دانشگاه فرهنگیان ایلام است. نمونه‌گیری، هدف‌مند است یعنی «نمونه‌گیری متوالی (افزایش حجم نمونه تا زمان رسیدن به کفایت)» و از نوع نمونه‌گیری نظری می‌باشد و تعداد مشارکت‌کنندگان در پژوهش برابر با ۲۸ نفر تا مرحله اشباع نظری برآورد شد. اطلاعات شرکت‌کنندگان در مصاحبه به تفکیک جنسیت، درجه تحصیلی و سابقه کار در جدول شماره ۱ ارائه شده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختارمند و از دو شیوه مصاحبه فردی و مصاحبه گروه‌های کانونی استفاده شده است. مصاحبه فردی همان‌گونه که اسمش پیداست به معنای مصاحبه با یک فرد است. گروه کانونی، شیوه‌ای برای جمع‌آوری داده‌های کیفی است که افراد را در یک بحث گروهی غیررسمی (یا چندین بحث) پیرامون موضوعی خاص یا مجموعه‌ای از موضوعات وارد می‌کند (ویلیکینسون، ۲۰۰۴ به نقل از حسینی، ۱۳۹۴). برای هر دو شیوه مصاحبه علاوه بر نمونه‌گیری هدف‌مند از نوع نظری، از نمونه‌گیری به شیوه گلوله برفی نیز استفاده شده است و محقق، متغیرهایی همچون جنسیت، سابقه کاری و درجه تحصیلی معلمان را نیز مدنظر داشته است. تاکتیک مورد استفاده از نوع تحلیل محتوای پنهان بوده است. فرمت داده‌ها در قالب صوت بوده است و برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی استفاده شد. فرایند روش تجزیه و تحلیل داده‌ها به این صورت بود که در ابتدا مصاحبه‌ها یکی‌یکی و قبل از رفتن به سوی نمونه بعدی، بر روی کاغذ پیاده شدند و این کار برای هر گروه از معلمان (هم معلمان مدارس و هم دانشجو-معلمان) تا رسیدن به اشباع نظری صورت گرفت. در خصوص روایی پژوهش می‌توان گفت برای بازنگری مفاهیم، زیرمقوله‌ها و مقوله‌های پژوهش از

1. lee
2. Sleeter

ناظرین خارجی استفاده شد. به این معنا که بعد از هر مرحله که داده‌ها در مراحل مختلف کدگذاری باز، محوری و گزینشی دسته‌بندی می‌شدند، از سه بازنگر خارجی (عضو هیئت علمی دانشگاه) که در زمینه تحقیقات کیفی خبره بودند، استفاده شد.

جدول شماره ۱. اطلاعات شرکت‌کنندگان در پژوهش

معلمان	جنسیت	درجه تحصیلی	سابقه کار (سال)	معلمان	جنسیت	درجه تحصیلی	سابقه کار (سال)
کد ۱	زن	کارشناسی ارشد	۱۵	کد ۱۵	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۲	زن	کارشناسی	۳۰	کد ۱۶	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۳	مرد	دکترا	۳۵	کد ۱۷	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۴	مرد	کارشناسی ارشد	۲۷	کد ۱۸	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۵	مرد	دکترا	۲۲	کد ۱۹	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۶	مرد	کارشناسی ارشد	۲۷	کد ۲۰	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۷	مرد	کارشناسی ارشد	۱۴	کد ۲۱	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۸	مرد	کارشناسی ارشد	۳۲	کد ۲۲	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۹	زن	کارشناسی	۱۲	کد ۲۳	مرد	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۱۰	مرد	کارشناسی	۱۹	کد ۲۴	مرد	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۱۱	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل	کد ۲۵	مرد	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۱۲	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل	کد ۲۶	مرد	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۱۳	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل	کد ۲۷	مرد	دانشجو-معلم	در حال تحصیل
کد ۱۴	زن	دانشجو-معلم	در حال تحصیل	کد ۲۸	مرد	دانشجو-معلم	در حال تحصیل

۵۳/۶ درصد نمونه پژوهش را معلمان و دانشجو-معلمان زن و ۴۶/۴ درصد نمونه پژوهش را معلمان و دانشجو-معلمان مرد تشکیل می‌دهد. ۶۴/۳ درصد شرکت‌کنندگان در پژوهش را دانشجو-معلمان تشکیل می‌داد، ۱۰/۷ درصد از معلمان دارای مدرک کارشناسی، ۱۷/۹ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۷/۱ درصد دارای مدرک دکترا بودند. ۱۴/۳ درصد معلمان دارای سابقه کار بین ۱۱-۲۰ سال، ۱۴/۳ درصد دارای سابقه کار بین ۲۱-۳۰ سال و ۷/۱ درصد دارای سابقه کار ۳۱ سال به بالا بودند. ۶۴/۳ درصد شرکت‌کنندگان در پژوهش را دانشجو-معلمان تشکیل می‌داد که فاقد سابقه کار بودند و به امر تحصیل مشغول بودند.

یافته‌های پژوهش

بر مبنای متن مصاحبه‌هایی که پیاده‌سازی شدند، تعداد ۳۴۱ مفهوم و ۶۶ زیر مقوله و ۳۰ مقوله استخراج شد. بر مبنای ابعاد سه‌گانه مدل پارادایمی اشتراوس و کوربین در سه بعد شرایطی (علی، زمینه‌ای، مداخله‌ای)، بعد تعاملی یا فرایندی و بعد پیامدی دسته‌بندی شدند. در ادامه مقولات زیرمجموعه هر کدام از ابعاد توضیح داده می‌شود.

شرایط علی

جامعیت‌نگری فرهنگی

از برآیند دیدگاه اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش مواردی همچون: ضرورت انعکاس جامع فرهنگ اقوام؛ خلاء جامعیت فرهنگ اقوام؛ طرح عناصر فرهنگی اقوام و به‌متن‌آوری فرهنگ اقوام زیرمقوله‌هایی هستند که در شکل‌گیری مقوله جامعیت‌نگری فرهنگی نقش داشتند. با توجه به وجود تنوع در تکثر فرهنگی در جغرافیای ایران و آشنایی این فرهنگ‌های قومی با یکدیگر در راستای وحدت و انسجام ملی، ضرورت دارد که فرهنگ اقوام و عناصر فرهنگی آنها در محتوای کتاب‌های درسی موردتوجه قرار گیرد. از طرفی دیگر ضرورت دارد برای بازخوانی، بازنمایی و بازشناسی فرهنگ و مولفه‌های فرهنگی اقوام مختلف، کتاب جامعی در این راستا طراحی گردد و در اختیار عموم مخصوصاً دانش‌آموزان قرار گیرد تا زمینه ورود و آشنایی با اقوام مختلف در ایران برای دانش‌آموزان مهیا گردد.

معلم کد ۳ می‌گوید:

احساسم اینه که فرهنگ مسلط و فرهنگ غالب الان داره در کتاب‌های ما ترویج و شایع میشه، روی این حساب اعتقادم اینه که برنامه‌ریزان درسی ما، مولفان کتاب‌های ما و کسانی که دستی در نوشتن کتاب‌ها دارند به این نکته کاملاً توجه بکنند که باید و الزاماً فرهنگ‌های دیگر را غیر از فرهنگ مسلط و خرده فرهنگ‌ها به خصوص با تکیه بر احترام به اقوام و نژادها، زبان‌ها و گویش‌ها و پوشش‌ها این را آموزش بدهند و انشالله بشه جزو متون اصلی کتاب‌های درسی مون.

خودخوانگاری فرهنگی

مقوله خودخوانگاری فرهنگی مشتمل بر زیرمقوله‌هایی همچون: فارسی‌زدگی اقوام؛ خودانگاری زبانی و خودانگاری فرهنگی است. می‌توان گفت زمانی هویت فرهنگی دچار بحران و خودباختگی می‌شود که گروه یا گروه‌های قومی موردنظر به سبب شرایط خاص تاریخی و یا نوظهور از شناخت دقیق وجودی و حقوقی خود و شناساندن آن به دیگران بازمی‌ماند. در این راستا نظام آموزشی می‌تواند در معرفی فرهنگ اقوام ایرانی نقش بسزایی را ایفا کند و جا برای ظهور و نمود مولفه‌های فرهنگی اقوام در متن کتاب‌های درسی باز کند.

دانشجو-معلم کد ۱۷ می‌گوید:

به نظر من اصلاً اشتباهه که پدرمادر بچه‌هاشونو مجبور میکنن که از ابتدا فارسی باهاشون صحبت کنن مثلاً چه دلیلی داره بچه باید به نظر من با زبان مادری خودش صحبت کنه بعد از اینکه وارد مدرسه شد خودش شعور داره عقل داره مثلاً می‌تونه فارسیو یاد بگیره ولی الان پدر مادر یه فارسی دست و پا شکسته که اصلاً هم به درد نمی‌خوره می‌گن و بچه‌هام مجبورن برن به مثلاً چیز افتضاح رو یاد بگیرن که نه کاربردی نه چیزی در صورتی که به نظر من چنین چیزی اصلاً لزومی نداره.

ضرورت عدالت قومی

ضرورت توجه به برابری فرهنگی در محتوای کتاب‌های درسی و ضرورت در کنار هم دیدن فرهنگ‌ها دو زیرمقوله هستند که مقوله ضرورت عدالت قومی براساس آنها شکل گرفته است. اقوامی که در دل سرزمین ایران جای گرفتند بومی این سرزمین هستند و در کلیه ادوار تاریخی دلبستگی خود به ایران را نشان داده‌اند. بنابراین ضرورت دارد که در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها حقوق کلیه اقوام مورد توجه قرار گیرد.

دانشجو-معلم کد ۱۶ می‌گوید:

یک فرهنگ واحد داریم و ایرانی بودن ما را نشان می‌دهد و در درون این فرهنگ ملی اقوام مختلف حضور دارند، اقوام مختلفی که تاریخ خودشان را دارند، مراسم و رسومات خودشان را دارند، سنت‌های خودشان را دارند، حتی مسایل مذهبی خاص خودشان را دارند، مناسک خاص خودشان را دارند. متأسفانه باید بگم توجه به فرهنگ‌های اقوام ایرانی در حد صفر هست. قطعاً فرهنگ اقوام ایرانی باید در برنامه‌ریزی درسی دخالت داده بشه.

فرصت‌زایی تنوع فرهنگی

تکثرگرایی انسجام‌بخش و تنوع فرهنگی به مثابه فرصت دو زیرمقوله هستند که مقوله فرصت‌زایی تنوع فرهنگی از آن زایش شده است. از دیدگاه اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش، تنوع موجود در جامعه ایران را می‌توان به عنوان یک فرصت به آن نگاه کرد تا یک مسئله تهدیدآمیز. توجه به تفاوت‌ها موجب قدرتمند شدن نهاد آموزشی می‌شود و از طرف دیگر، عناصر تشکیل‌دهنده برنامه درسی در صورت انطباق با ویژگی‌های فرهنگی جامعه و ویژگی‌های فرهنگی دانش‌آموز باعث می‌شود میزان موفقیت نظام آموزشی افزایش پیدا کند. در مقیاس کلان نیز توجه به تنوع فرهنگی موجود در جامعه باعث حفظ وحدت و انسجام ملی می‌شود و موجب تقویت حس تعهد عاطفی اقوام به کشور می‌شود.

معلم کد ۵ می‌گوید:

اتفاقاً این بحث چندفرهنگی باعث تقویت وحدت ملی می‌شه. زبان کردی باعث تقویت فرهنگ ملی می‌شه. باعث غنای فرهنگ ملی می‌شه نه باعث ازهم‌پاشیدگی... یک فرهنگ بومی ایلامی باعث غنای فرهنگ ملی می‌شه.

هژمونی زبانی کژکار کرد

جامعه چندفرهنگی و نظام آموزشی تک‌فرهنگی می‌تواند دانش‌آموزان را با چالش‌هایی مواجه کند. افت تحصیلی مخصوصاً در نیم دوره اول ابتدایی و افزایش ترک تحصیل به علت هژمونی زبان فارسی می‌تواند قابل‌تامل باشد.

دانشجو-معلم کد ۱۳ می‌گوید:

افت تحصیلی در سال اول دوره ابتدایی بیشتر در مناطقی که گرایش قومیتی‌شان بالاست و زبان قومی خودشان را حفظ کردند بالاست. ما قبول داریم که زبان رسمی ما زبان فارسیه، اما بهتر آن است که به زبان‌های دیگر، به فرهنگ‌های دیگر توجهی داشته باشند.

تحقق انسجام فرهنگی

از دیدگاه اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش، تحقق انسجام فرهنگی در گرو فراهم نمودن زمینه برای آشنایی دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی با اشتراکات فرهنگی اقوام، تلاش در جهت کم‌رنگ ساختن قوم‌گرایی در جامعه از طریق اصلاح سیاست‌گذاری‌های فرهنگی-آموزشی و عمده کردن فرهنگ مشترک در جامعه است.

معلم کد ۱ می‌گوید:

اگر می‌خواهیم کشور، هرکشوری مردمش با هم انسجام داشته باشن باید حتماً از همه اقوام نام برده بشه از همه لحاظ از پوشششون، از فرهنگشون از زبانشون از خطشون حتی از تصویرشون. اگه اینطور نشه مسلماً ما به مشکل می‌خوریم.

مشکلاتی که شاید اینها احساس می‌کنن شاید فقط به ظاهر جز این کشورن اگه جز این کشور هستن ویک روزی باید از خاکش دفاع بکنن آیا نباید اسمی ازشون برده باشه که در واقعاً این باعث می‌شه که اون فرهنگ هم فراموش نشه ریشه ما اقوامه، به همه اقوام باید رسیدگی بشه نه فقط به یک ریشه بقیه می‌خشکن.

استقبال از آموزش چندفرهنگی

آموزش چندفرهنگی می‌تواند به‌عنوان مکانیسمی برای ساخت‌شکنی رویکرد مکانیکی به فرهنگ باشد، نگاه ارگانیکی به فرهنگ منجر به پویایی فرهنگ‌ها شده و ماندگاری فرهنگ قومی را افزایش داده که این خود می‌تواند در حفظ فرهنگ ملی نقش بسزایی داشته باشد.

معلم کد ۵ می‌گوید:

دانش‌آموزان اگه از فرهنگ‌شان در کتاب‌های درسی صحبت بشه قطعاً باعث خرسندی آنان خواهد شد. شما فکر نکنید اگر بیابید مثلاً در مورد یه ترک زبان یا یه لر زبان صحبت کنید بهشون بر بخوره. نه اینگونه نیست. همه ایرانی یک ریشه دارن. یک نسل بوده‌اند. یک ژنتیک دارن، یک هویت ملی دارن. اصلاً باعث اختلاف یا باعث کدورت یا حتی باعث پس زدن هم نمی‌شه. و قطعاً مشتاق خواهند بود.

شرایط زمینه‌ای

بحران کلیشه قومی

بحران کلیشه قومی و کلیشه‌سازی رسانه‌ای قومی در زیرمجموعه مقوله بحران کلیشه قومی قرار می‌گیرند. به این معنا که در رسانه‌های داخلی، بازنمایی منفی اقوام در رسانه و به حاشیه راندن اقوام در رسانه ملی، وجود دارد. عدم شناخت افراد انسانی از فرهنگ و آداب و رسوم و سایر مولفه‌های فرهنگی منجر به ظهور کلیشه‌سازی می‌شود.

دانشجو-معلم کد ۱۲ می‌گوید:

الان ما از سیستان بلوچستان فرض مثال من حتم می‌دم اگه از سی نفر کلاس بی‌رسین اگه از کل دانشگاه بی‌رسین ما جاده‌های خاکی میاد جلو چشممون مردای با لباس سفید بلند. یه چیزی دارن دور سرشون. بعد شیعه و سنی خیلی با هم اختلاف دارن تروریست، خونریزی مثلاً وسایل نقلی‌شون فقط موتور. قاچاقه.

ضعف عمومی سواد چندفرهنگی

رویکرد یکسان‌سازی فرهنگی بر نظام آموزشی سایه گسترانیده است که این خود منجر به کمبود اطلاعات و سواد چندفرهنگی دانش‌آموزان، معلمان، حتی عموم افراد جامعه می‌شود. کم‌سوادی چندفرهنگی، قدرت تحمل و درک، احترام و فهم و پذیرش دیگری را کم‌رنگ‌تر می‌کند. این مقوله مشتمل بر زیرمقوله‌هایی همچون: ضعف سواد چندمذهبی، ضعف سواد چندفرهنگی دانش‌آموزان، ضعف سواد چندفرهنگی معلمان و ضعف سواد چندفرهنگی در جامعه است.

معلم کد ۱۰ می‌گوید:

سیاست آموزش و پرورش این است که به هر طریقی معلمان لیسانس‌شان را بگیرند. مدرک‌گرایی رواج پیدا کرده. معلمان در حوزه فرهنگ و چندفرهنگی از سواد کافی برخوردار نیستن. اغلب معلمان ما خیلی عقب افتاده هستن و چون دغدغه

مسائل آموزش و فرهنگی را نداریم. دغدغه مسایل مالی، شخصی و زندگی خانوادگی خودمان را داریم. همه اون دغدغه‌ها را با خود وارد مدرسه می‌کنیم.

مشکله دوزبانگی

در نوار مرزی ایران استان‌هایی قرار دارند که دو زبانه هستند و این پدیده دوزبانگی اگر در برنامه‌ریزی‌ها به نحو درستی موردتوجه قرار نگیرد، می‌تواند چالش‌هایی برای کودکان دوزبانه ایجاد کند.

معلم کد ۸ می‌گوید:

الان یکی از مشکلات ما اینه که من در دفتر مدرسه با دانش‌آموز فارسی صحبت می‌کنم او کردی صحبت می‌کنه. این تضادی ایجاد می‌کنه، من تلاش می‌کنم زبان رسمی به کار ببرم اون خیلی راحت که با زبان خودش صحبت کنه. الان یکی از مشکلات ما اینه که بچه‌ها نه زبان کردی شون قویه و نه زبان فارسی. ولی یادگیری زبان رسمی لازمه.

وجود شکاف قومی

فراهم نمودن زمینه آموزش چندفرهنگی در محتوای کتاب‌های درسی، زمینه آشتی بین‌قومی در جمعیت متنوع دانش‌آموزان را فراهم می‌آورد و منجر به کاهش فاصله قومی و خودقوم‌مداری می‌شود، از طرف دیگر منجر به کم‌رنگ شدن تعصبات قومی در بین دانش‌آموزان می‌شود و زمینه را برای پرشدن شکاف‌های قومی به شیوه مناسب مهیا می‌کند و احساس نزدیکی و پذیرش اجتماعی در بین اقوام ایرانی به عنوان یکی از مهم‌ترین راه‌های نیل به همبستگی و وفاق اجتماعی را پدید می‌آورد. مقوله وجود شکاف قومی دلالت بر مواردی همچون: وجود فاصله بین‌قومی، وجود فاصله فرهنگی اقوام و وجود گسست قومی بالقوه دارد.

معلم کد ۱۰ می‌گوید:

بین قومیت‌های مختلف عملاً مشکل و ضدیتی وجود ندارد ولی به نظر می‌رسد که سیاست حاکم در جهت ایجاد ضدیت از طریق آموزش رسمی گام بر می‌دارد.

شرایط مداخله‌ای

سلطه فرهنگ تمامیت‌خواه

غلبه یکسان‌سازی فرهنگی منجر به نادیده گرفتن و به‌حاشیه‌رانی فرهنگ‌های دیگر شده و نابرابری‌های آموزشی را بیشتر تشدید می‌کند. کتاب‌های درسی ضرورت دارد به گونه‌ای طراحی شوند که به نسبت مساوی زمینه برای بروز فرهنگ‌ها را مهیا کنند.

دانشجو-معلم کد ۲۵ می‌گوید:

متأسفانه فقط فرهنگ مسلط آموزش داده می‌شه و اگر به اقوام مختلف توجهی شده باشه در حد بسیار پایین هست. در حد ۵ درصد... بنابراین اونایی که تحلیل محتوا می‌کنند و تالیف می‌کنند کتاب‌های درسی را، این را در نظر بگیرند.

سیاست‌زدگی نهادی

کم‌رنگ شدن سیطره نظام سیاسی بر نظام آموزشی و همچنین کم‌رنگ شدن سلطه گفتمان ایدئولوژیکی بر نظام آموزشی، می‌تواند منجر به دیده شدن تفاوت‌ها و توجه به فرهنگ اقوام در آموزش شود.

معلم کد ۳ می‌گوید:

نهادهای فرهنگی ما الان نهادهایی سیاسی‌اند. دانشگاه ما، آموزش و پرورش ما و...

معلمان آیین‌گرا

معلم نقشی تعیین‌کننده در تدریس محتوای چندفرهنگی دارد و اگر معلم دارای مهارت چندفرهنگی باشد، می‌تواند در برخورد با موقعیت‌های تبعیض‌آمیز به نحوی شایسته عمل کند. در نظام آموزشی کنونی برخی از معلمان در برابر تغییر مخصوصاً تغییر محتوای آموزشی مقاومت می‌کنند که این خود می‌تواند به عنوان عاملی بازدارنده سد راه آموزش چندفرهنگی تلقی شود. وجود مقاومت معلمان در برابر تغییر و مقاومت معلمان در برابر تغییر محتوای آموزشی دو زیرمقوله تشکیل‌دهنده مقوله معلمان آیین‌گرا هستند.

معلم کد ۶ می‌گوید:

وقتی بحث از تغییر پیش میاد خود شما در جریان هستید که مقاومت‌هایی داره مقاومت‌های سختی هم معلمین ما باهاشون مواجه هستیم؛ ما در طول چند سال گذشته کتاب‌ها، تقریباً کل کتاب‌ها رو تغییر دادیم واقعاً در بعضی از مدارس که ما می‌ریم ارزیابی کنیم که کلاس‌های معلمین را، باز شیوه کار همون شیوه کار گذشتس یعنی من همیشه بهشان می‌گم که آقا با ابزار دیروز نمی‌تونیم کار امروز رو انجام بدیم؛ ولی متأسفانه می‌گن هر موقع تغییر پیش میاد هم بازگشت می‌کنن به وضعیت صفر دیگه کسی نمی‌تونه مثل من ادعا کنه بگه آقا من بیست و چند سال سابقه خدمت دارم. تغییر پیش اومده من باید از صفر شروع کنم. مقاومت هست مقاومت جدیم هست.

قوم‌هراسی

ترس از تجزیه‌طلبی اقوام، ترس از بها دادن به اقوام ایرانی، ترس از ناامنی، ترس از اعتراضات، ترس از به خطر افتادن امنیت ملی، وجود نگاه امنیتی و وجود نگرش منفی نسبت به اقوام ایرانی و ترس از آسیب‌زدن به وحدت جامعه، در قوم‌هراسی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نقش کلیدی را برعهده دارند.

دانشجو-معلم کد ۱۶ می‌گوید:

اولاً که فک می‌کنن این چندفرهنگی باعث می‌شه که بین قومیت‌ها اختلاف به وجود بیاد می‌ترسن از اینکه هر کسی خودشو بشناسه ظرفیتاشو بشناسه بیاد بخواد از این ظرفیتا استفاده کنه.

تعاملات/راهبردها

بازنگری در نظام آموزشی

بر طبق دیدگاه معلمان و دانشجومعلمان، پرهیز از سیاست کلان‌نگرانه صرف در آموزش، توجه به آموزش چندفرهنگی در سیاست‌گذاری‌های آموزشی و ضرورت بازتعریف و بازاندیشی در محتوای کتاب‌های درسی بر مبنای واقعیت‌های اجتماعی-فرهنگی جامعه ایران ضروری به نظر می‌رسد.

دانشجو-معلم کد ۲۳ می‌گوید:

ساختار نظام آموزشی ما مثل یک پرایده چه من پشتش باشم چه بهترین راننده جهان ۱۸۰ تا بیشتر نمی‌ره یعنی دیگه اوج بازدهیش همینه پس باید تغییر کنه. یعنی هفتاد سال کشورا هفتاد بار آپدیت شدن ما همون هفتاد سال پیشو داریم پیش می‌بریم پس باید آپدیت بشه فضای نخبگانی پیش بیاد افراد مختلفی بیان کار کنن نه فقط یک نفر وزیرفان جاست بعد میاد حکم مشاور بخوره بعد معاون اول اونجا... احياناً چون باشن مثلاً زیر چهل سال باشن نه بالای هشتادسال و ...

تالیف خبرمحور

خلاء متخصص در دایره تالیف کتاب‌های درسی یک خلاء بسیار جدی است و ضرورت دارد با توجه به بافت چندقومی و چندفرهنگی ایران، از متخصصان قومی در تدوین محتوای کتاب‌های درسی استفاده شود.

معلم کد ۱ می‌گوید:

از تیم دلسوز و تخصصی استفاده بشه، دلسوزی خیلی مهمه که به چیزی نباشه که من فقط برای خودم به چیز فرمالیته بخوام به امتیاز بگیرم. دلسوزانه کاری بکنم که کتاب‌ها پر محتوا باشن هر بار برای به چیز تغییر ندیم.

اتخاذ رویکرد توازی فرهنگی

یکی از مضامینی که در نوشته‌های متفکران پست‌مدرن به چشم می‌خورد توجه به دیگری و تاکید بر عنصر غیریت است. دیگری‌ها در اینجا کسانی هستند که به نحوی به حاشیه رانده شده‌اند و در حوزه تعلیم و تربیت، نظام آموزش و برنامه‌های درسی مشمول تهدید، تلقین و حذف شده‌اند. براساس دیدگاه اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش در پهنه ایران چندفرهنگی، تنوع فرهنگی، زبانی، قومی، مذهبی و ... را می‌توان مشاهده کرد که ضرورت دارد این تنوع به نحوه شایسته‌ای در نظام آموزشی و در متن و محتوای کتاب‌های درسی منعکس گردد و در کنار مای ملی به ماهای محلی و قومی در راستای تحکیم وحدت ملی توجه شود.

معلم کد ۶ می‌گوید:

شاید بگم در کشور در سطح برنامه‌ریزی درسی همون بحثی که اشاره کردم اگر ما بیایم به صورت وارونه عمل کنیم الان شاید بهتر باشه. الان اول داریم فرهنگ ملی رو آموزش می‌دیم. بحث من در همین مبحث گذشته همین بود که ما خاصاً به بحث چندفرهنگی بپردازیم. خصوصیت این کار اینه که من دانش‌آموز باید بفهمم از کجا اومدم؟ اقوام من کیا هستن؟ زبان من چه زبانیه؟ نمی‌دانم؛ فرهنگ من چه فرهنگیه؟ بعد به فرهنگ‌های توسعه‌یافته بپردازم. استان خودم با چه استان‌هایی همسایم، فرهنگ اون‌ها، زبان اون‌ها نهایتاً به بحث ملی بپردازم بعد از اون بحث بین‌المللی؛ بحث از وارونه کردم اینه که بیایم از بالا به پایین به این قضیه نگاه نکنیم از پایین به بالا شروع کنیم که ان شاءالله این بحث از پایین به بالا توسعه پیدا کنه.

پذیرش نسبت فرهنگی

ضرورت به رسمیت شناختن تنوع فرهنگی و قبول نسبت‌گرایی فرهنگی در آموزش دو زیرمقوله هستند که بر اساس دیدگاه معلمان و دانشجومعلمان بر مواردی همچون: توجه به تفاوت‌های زبانی، به متن‌آوری تفاوت، ضرورت دگرپذیری از سوی حکومت، پذیرش نسبت فرهنگی و ضرورت بازنمایی مثبت اقوام در کتاب‌های درسی اشاره دارد. همچنین اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش به آیاتی از قرآن نیز در راستای مقوله پذیرش نسبت فرهنگی اشاره کردند:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ (سوره حجرات / آیه ۱۳).

«ای مردم، ما همه شما را نخست از مرد و زنی آفریدیم و آنگاه شعبه‌های بسیار و فرق مختلف گردانیدیم تا یکدیگر را بشناسید، همانا بزرگوار و بافتخارترین شما نزد خدا باتقواترین شماست، همانا خدا کاملاً آگاه است.»
و من آیاتِ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ (سوره روم / آیه ۲۲).
«یکی از آیات (قدرت) او خلقت آسمان‌ها و زمین است و یکی دیگر اختلاف زبان‌ها و رنگ‌های شما آدمیان که در این امور نیز ادله‌ای (از صنع و حکمت حق) برای دانشمندان عالم‌آشکار است.»
این آیه نیز نشان می‌دهد که این تفاوت‌ها در قرآن به عنوان واقعیت‌های موجود به رسمیت شناخته شده‌اند. در جامعه ایران، تنوع قومی و فرهنگی و زبانی و دینی و مذهبی و... وجود دارد و ضرورت دارد این تنوع مورد ستایش و احترام قرار گیرد.
معلم کد ۳ می‌گوید:

این فرایند آموزش چندفرهنگی را باید از سنین کودکی و از سنین پایه در سطح تعلیم و تربیت به بچه‌ها آموزش داد. برای اینکه بچه‌ها در آینده بتوانند در انسجام وحدت فرهنگی و احترام متقابل به فرهنگ‌های دیگران و به رسمیت شناختن تفاوت‌های فرهنگی انشالله کوشا باشند لازم هست تنوع فرهنگی پذیرش بشه تا زمینه برای آموزش‌های چندفرهنگی ایجاد بشه.

آموزش چندفرهنگی فراگیر

با توجه به اینکه هم دانش‌آموزان و هم معلمان ما آشنایی اندکی با فرهنگ‌های قومی در ایران دارند، ضرورت دارد آموزش چندفرهنگی به صورت نظام‌مند پایه‌ریزی شود.
معلم کد ۳ می‌گوید:

جامعه ما به آموزش چندفرهنگی نیاز دارد. خوشبختانه ایران یک ویتیرینی از انواع فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌هاست که وجه مشترک‌شون هم به هر حال احترام به فرهنگ و تمدن ایرانی است.

بسط زبان مادری

برنامه‌ریزی زبانی در دوره آموزش ابتدایی مبتنی بر آموزش زبان مادری و سپس زبان معیار و رسمی می‌تواند در بهبود مشکلات زبانی دانش‌آموزان در مناطق دوزبانه مثمر واقع شود. در مواردی که دانش‌آموز قادر به فهم زبان تدریس معلم نیست، ضرورت دارد معلم از روش تدریس تکیه‌گاه‌سازی استفاده کند.
معلم کد ۸ می‌گوید:

به نظرم می‌شه در کنار زبان فارسی، زبان مادری نیز کار کرد. الان خیلی از ماها حتی کردی هم خوب بلد نیستیم. الان در حال حاضر زبانی مثل زبان کردی دچار مشکل شده و کلمات مجبوریم فارسی بیاریم داخلش یا عربی. یا ممکنه تپق بزنیم تو حرف زدن. بچه خودم الان تو منزل باهاش فارسی حرف می‌زنم.

تحقق گفتمان عدالت‌محور

بر طبق دیدگاه اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش، عدالت آموزشی در ابعاد کمی و کیفی که در اسناد بالادستی همچون سند برنامه درسی ملی و سند تحول بنیادین بر آن تاکید فراوان شده است، ضرورت دارد جامعه‌عمل به خود بپوشاند تا زمینه دسترسی به آموزش و برخورداری از امکانات در سطح کمی و کیفی برای کلیه دانش‌آموزان فراهم گردد. ضرورت تحقق گفتمان عدالت آموزشی و حل مشکلات تنوع فرهنگی از طریق ایجاد عدالت عمومی به عنوان زیر مقوله در ذیل تحقق گفتمان عدالت‌محور قرار می‌گیرند.

معلم کد ۳ می‌گوید:

اگر دولتمردان ما، حاکمان ما، اون قدر به مردم توجه بکنند، اون قدر به اقوام توجه بکنند، اون قدر در برنامه‌های مربوط به توسعه مناطق هوای همه مناطق را با هم داشته باشند، طرح‌های آمایش سرزمین را به درستی اجرا بکنند. در توزیع امکانات و درآمدها و بودجه‌های کشور عادلانه رفتار بکنند، اگر حرف‌های مردم را قبل از اعتراضات خشن بشنوند و قبل از به خیابان آمدن بشنوند و پیگیری بکنند مطالبات قانونی و برحق مردم را، احساس می‌کنم بخشی از مشکلات تنوع مرتفع خواهد شد.

ضرورت واسازی مفهوم وحدت ملی

اطلاع‌رسان‌ها در پژوهش بیان داشتند ایران کشوری چندقومیتی است و مسئله قومیت یکی از مهم‌ترین مسائل آن به شمار می‌رود. ضرورت دارد سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کشور چه در سطح کلان و چه در سطح خرد از نگاه امنیتی خود به این مسئله (قومیت) بکاهند و زمینه را برای رشد و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و... همه اقوام مهیا کنند تا وحدت ملی و انسجام اجتماعی خدشه‌دار نشود.

دانشجو-معلم کد ۱۵ می‌گوید:

یه چیز دیگه‌ایم که هست تعریفی که از وحدت ملی که دارن اشتباهه یعنی فک میکنن اگه مثلاً یه قومی تویه کردستان که کرد هستن اگه با زبان کردی معلمشون بهشون درس بده وحدت ملی کشور به خطر می‌فته یا اینکه مثلاً اگه یه شخصی عربی تویه خوزستانه معلمش زبانش عربی می‌تونه باش عربی صحبت کنه بهتر می‌فهمن ولی وقتی فارسی صحبت می‌کنن اصلاً نمی‌فهمن چی دارن می‌گن؛ می‌گن که اگه مثلاً اونا عربی صحبت کنن وحدت ملی ما امنیت ملی ما به خطر می‌افته.

ضرورت ارتقای سواد چندفرهنگی معلمان

اگر معلمان از سواد چندفرهنگی برخوردار باشند می‌توانند ضعف‌های کتاب‌های درسی از حیث مسائل چندفرهنگی را پوشش دهند و به اصطلاح نقش مکمل داشته باشند. بنابراین ضرورت دارد معلمان بر فرهنگ اقوام مختلف احاطه داشته باشند.

دانشجو-معلم کد ۱۴ می‌گوید:

مثلاً الان ما این همه شاعر می‌شناسیم مثلاً از قرن‌های مختلف از کشورهای مختلف ولی الان بمون بگن یه شاعر ایلامی فقط غلامرضا خان ارکوازیو می‌شناسیم. نه فرهنگمونو می‌شناسیم نه مشاهیرمون و نه سوغاتمونو، هیچی مشخص نیست.

نهادسازی ضامن آموزش چندفرهنگی

این مقوله بر مواردی همچون: ضرورت دایرکردن معاونت اقوام در نهاد آموزش و پرورش، ایجاد نهادسازی در تحقق آموزش چندفرهنگی، ضرورت توجه به اشاعه آموزش چندفرهنگی از طریق آموزش عالی و ضرورت فراهم‌سازی امکانات آموزشی آموزش چندفرهنگی اشاره دارد. دایر کردن واحدی به نام معاونت اقوام در نهاد آموزش و پرورش و توجه به اشاعه آموزش چندفرهنگی از طریق آموزش عالی و فراهم نمودن امکانات آموزشی می‌تواند موفقیت آموزش چندفرهنگی را تضمین کند.

معلم کد ۵ می‌گوید:

دانشگاه‌ها در این زمینه خیلی می‌تونن نقش داشته باشن. دانشگاه‌ها با برگزاری جلسات، کنفرانس‌ها، همایش‌ها، حتی پایان‌نامه ارشد و رساله‌های دکترای در این زمینه کار کنند خود به خود اشاعه فرهنگی صورت می‌گیره.

ضرورت اجرا و ضمانت اسناد بالادستی

ضرورت دارد بر اجرای موارد مطرح شده در اسناد بالادستی همچون قانون اساسی، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و سند برنامه درسی ملی، تیم نظارتی مشغول به فعالیت باشند تا شکاف‌های موجود بین آنچه که در اسناد قید شده و آنچه که جامعه عمل به خود نپوشانده است، پر گردد.

معلم کد ۷ می‌گوید:

تا در زمینه آموزش چندفرهنگی دستورالعملی برخورد نشه و تا نظارت وجود نداشته باشه بحث اینکه بماند همه دروس حتی دروسی که تاثیر مادام‌العمر بر زندگی بچه دارن، در حاشیه قرار گرفتن و درس‌هایی مثل ریاضی که صرفاً بچه‌ای که به رشته علوم انسانی یا سایر رشته‌ها میره اصلاً نیازی به این دروس خیلی پیدا نخواهد کرد حتی در ادامه زندگی. اما فرهنگ بومی و قومی و فرهنگ اقوام دیگر چرا؟ خیلی نیاز پیدا می‌کنه میگم جبری یا فوری در این زمینه نباشه، نظارتی نباشه، اداره‌ای یا کمیسیونی نباشه، فایده نداره.

اصلاح سیاست رسانه‌ای

در رسانه‌ها همچون رسانه ملی، ادراک سایر گروه‌های قومی این‌گونه است که چهره‌های تحریف‌شده‌ای از آن‌ها به نمایش درآمده و نقش‌های حاشیه‌ای به آن‌ها محول می‌شود که این خود روند تقلیل‌گرایی هویتی، استحاله فرهنگی اقوام را بیش‌ازپیش تسریع می‌بخشد.

دانشجو-معلم کد ۱۸ می‌گوید:

خب اولش به نظر من از خود دولت شروع می‌شه. کسی که تمام برنامه‌ریزی‌ها تو تمام زمینه‌ها انجام می‌ده؛ سیاست‌گذاری خب این سیاست‌گذاری به چه شکلی همونطوری که برای یک مثلاً دستمال کاغذی ساده اونقد تبلیغ میشه خب بیاد این تبلیغارم کنارش بزارن حالا نه فقط صرفاً برای این مادیات اینکه واقعا مردم کشورشون آشنا بشن با این فرهنگ‌ها.

پیامدها

مدار آشنایی فرهنگی

احترام متقابل به اقوام، احترام به دیگری، پذیرش دیگری، احترام به پیشوایان دینی مذاهب گوناگون، احترام به ادیان و همزیستی مسالمت‌آمیز در سایه آموزش چندفرهنگی امکان نمود و بروز دارد.

معلم کد ۳ می‌گوید:

پیامدهای آموزش چندفرهنگی، در واقع برآورده شدن انتظارات متولیان فرهنگی ما هست. اولین‌ش تمرین مدارا است که ما با مخالفان خودمون و با فرهنگ‌های متفاوت از خودمون مدارا بکنیم.

خصلت چندکارکردی آموزش چندفرهنگی

آموزش چندفرهنگی می‌تواند زمینه‌ساز آشنایی اقوام ایرانی با یکدیگر باشد، به‌گونه‌ای که این آشنایی می‌تواند منجر به جذب توریست شود. از طرف دیگر منجر به ایجاد خودباوری در دانش‌آموزان و رشد اعتماد به نفس آنان خواهد شد. وقتی آموزش‌های چندفرهنگی ارائه شود، دانش‌آموز با رغبت بیشتری به مدرسه خواهد آمد چرا که فرهنگ قومی او نیز در متون درسی مورد تمجید و احترام قرار گرفته است و احساس برابری فرهنگی با سایر دانش‌آموزان می‌کند. در نتیجه این امر، بالندگی تحصیلی اتفاق می‌افتد، کاهش تبعیض قومی، سازگاری محیطی و احساس امنیت روانی به سراغ دانش‌آموزان خواهد آمد. در مقیاسی کلان‌تر، امکان پیوند فرهنگی بین افراد جامعه و رشد همدلی صورت می‌گیرد و به تقویت ارتباطات اجتماعی و شکل‌گیری مبادله فرهنگی می‌انجامد.

دانشجو-معلم کد ۱۴ می‌گوید:

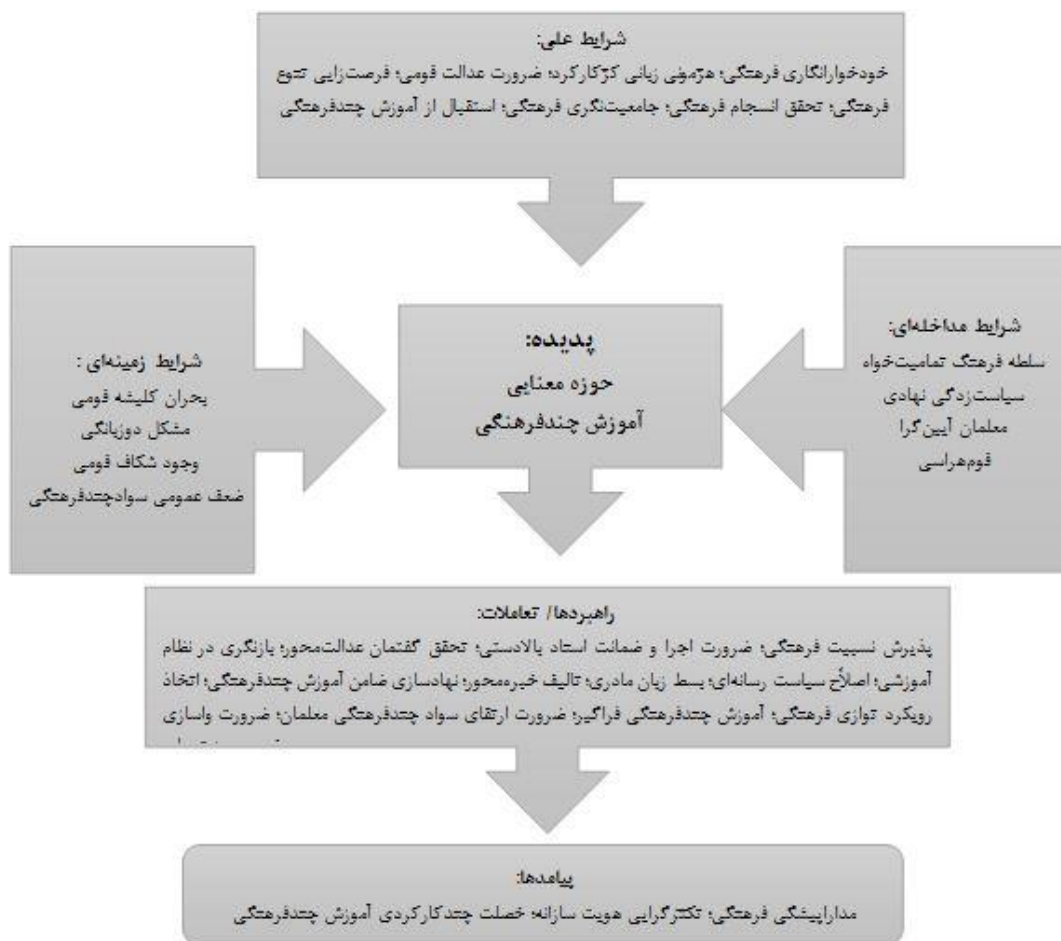
اگر آموزش چندفرهنگی نباشد، امکان شناخت کمتر می‌شود، امکان پیدا کردن شباهت‌ها و تفاوت‌ها هم کمتر می‌شود.

تکثرگرایی هویت‌سازانه

آموزش چندفرهنگی در تقویت انواع هویت‌ها اعم از هویت فردی، هویت جمعی محلی و هویت ملی نقش دارد و می‌تواند از بحران هویت و خودباختگی فرهنگی نیز ممانعت به عمل آورد.

معلم کد ۷ می‌گوید:

از چند بابت تنوع فرهنگی در ایران می‌تونه فرصت باشه یکی اینکه هویت فرد را اگر بر اساس فرهنگ خودش تقویت کنند دچار تزلزل شخصیت و هویت نمی‌شود.

شکل ۱. مدل پارادایمی آموزش چندفرهنگی

نتیجه‌گیری

همان گونه که جهان یکدست و واحد نیست و از گوناگونی برخوردار است، کلاس‌های درس کنونی نیز یکدست نیستند و تنوع قومی، فرهنگی، زبانی، نژادی، مذهبی و ... در جمعیت دانش‌آموزان به چشم می‌خورد. مهم‌ترین مسئله نوع برخورد معلمان با پدیده چندفرهنگی در نهادهای آموزشی است. نمونه‌ی سوالاتی که ممکن است پژوهشگران در این راستا از خود بپرسند از این قرار است: آیا اصلاً معلمان با پدیده چندفرهنگی آشنایی دارند؟ آیا آنها از آموزش‌های لازم برای مدیریت این پدیده برخوردارند؟ آیا معلمان ما اصلاً آموزش دیده‌اند؟ معلمان آموزش چندفرهنگی را چگونه معنا می‌کنند؟ آیا معلمان ما می‌توانند به بحث فرهنگ و تدریس چندفرهنگی پاسخگو باشند؟ آیا اصلاً چندفرهنگی در نظام آموزشی ما جایگاهی دارد؟ و... پاسخ دادن به هر یک از این سوالات، پژوهشی جداگانه را می‌طلبد اما در پژوهش حاضر، هدف چگونگی مواجهه با آموزش چندفرهنگی از دیدگاه معلمان و دانشجو-معلمان دانشگاه فرهنگیان ایلام است.

با توجه به آنچه معلمان در خصوص آموزش چندفرهنگی بیان داشتند، می‌توان گفت معلمان دیدگاه مثبتی نسبت به آموزش چندفرهنگی دارند و آن را یکی از ضرورت‌های عصر حاضر می‌دانند. معلمان بیان داشتند نظام آموزشی تک‌فرهنگی نمی‌تواند پاسخگوی نیازهای دانش‌آموزان متنوع از نظر فرهنگی باشد. همچنین خود معلمان نیاز به ارتقاء سواد چندفرهنگی دارند تا بتوانند در محیط‌های متنوع فرهنگی، زبانی، مذهبی و ... به آموزش بپردازند. نظریه کشف شده در این پژوهش نظریه *اجتناب‌ناپذیری گفتمان آموزش چندفرهنگی* نام گرفت. این نظریه بیان می‌دارد که در محتوای کتاب‌های آموزشی ضرورت دارد مسئله قومیت و فرهنگ به صورت جدی مورد توجه قرار گیرد. آموزش چندفرهنگی یکی از موضوعات بسیار مهم در نظام‌های تعلیم و تربیت است و اهمیت این موضوع در جوامع چندفرهنگی و چندقومی بیشتر نمایان است. ایران نیز کشوری چندفرهنگی با تنوع درون‌زا و بومی است، ولی نظام آموزشی به صورت تک‌فرهنگی اداره می‌شود. نظامی که در آن «دیگری» به حاشیه می‌رود، چون با زبان و فرهنگ مسلط تطابق ندارد. به گواهی تاریخ، تمامی اقوام ایرانی در حفظ وحدت و تمامیت ارضی ایران کوشیده‌اند و در این زمینه کارنامه درخشانی دارند. هر چند که سوءتفاهم‌هایی در مورد اقوام ایرانی قبل از انقلاب و در زمان رضاشاه در راستای یکسان‌سازی فرهنگی در ایران وجود داشت و بعد از انقلاب نیز آن سوءتفاهم‌ها به قوت خود باقی ماندند و زمینه تبدیل قوم فرهنگی به قوم سیاسی را فراهم آوردند! در دنیای امروز مهم‌ترین مسئله برای هر کشوری حفظ و ایجاد وحدت ملی است و این مهم در سایه به حاشیه راندن اقوام در صحنه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و از همه مهم‌تر صحنه آموزشی حاصل نمی‌شود. نظام آموزشی به عنوان حامل سرمایه‌های فرهنگی فراگیران نمی‌تواند نسبت به این مسئله بی‌تفاوت باشد. آموزش چندفرهنگی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر برای ایجاد جامعه محترم است که در آن تفاوت‌های فرهنگی، فردی، قومی، زبانی، نژادی، مذهبی به رسمیت شناخته شود. آموزش چندفرهنگی می‌تواند زمینه را برای کاهش تبعیض‌های قومی و توانا ساختن دانش‌آموزان برای برخورد با تفاوت‌ها آماده کند. از طرفی دیگر آموزش چندفرهنگی در حقیقت گامی در جهت رفع نابرابری‌های آموزشی است. این نوع آموزش حس تعلق ملی را افزایش می‌دهد و می‌تواند پاسخگوی جمعیت متنوع دانش‌آموزان در مدرسه و نظام‌های آموزشی باشد. مقوله اجتناب‌ناپذیری گفتمان آموزش چندفرهنگی، بر توجه و تاکید اساسی به واقعیت جامعه چندفرهنگی ایران و ضرورت بارگذاری و برنامه‌ریزی برای آن در اسناد بالادستی کشور و سیاست‌گذاری‌های کلان تاکید می‌ورزد. گفتمان آموزش چندفرهنگی به عنوان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر در راستای حفظ وحدت ملی، تقویت همبستگی اجتماعی، افزایش دانش چندفرهنگی دانش‌آموزان، دوری از تقلیل خط تمایز، تقویت تعهد عاطفی اقوام نسبت به ایران، ایجاد زمینه برای ورود فرهنگ‌های اقوام ایرانی در محتوای کتاب‌های درسی، تقویت حس برابری قومی و... است.

در این پژوهش نظریه اجتناب‌ناپذیری گفتمان آموزش چندفرهنگی با الگو و سیاست تکثرگرایی همخوانی دارد. الگوی تکثرگرایی که مبتنی بر سه سیاست شناسایی، تفاوت و وحدت در کثرت است با توجه به وضعیت جغرافیایی، اقلیمی، سرزمینی، فرهنگی، مذهبی، قومی و... ایران در صورت اجرایی شدن می‌تواند نتایج مطلوبی به بار آورد. نکته شایان ذکر دیگر آن است که این نظریه با نظریه بایستگی آموزش چندفرهنگی که هواس بیگی (۱۳۹۷) در رساله دکتری آن را عنوان کرده است قرابت نزدیکی دارد. به این معنا که تحصیلات مدرسه‌ای در راستای تحکیم سلطه فرهنگ مسلط بوده و مابقی گروه‌های قومی جامعه به حاشیه رانده می‌شوند و ضرورت دارد که آموزش چندفرهنگی در نظام آموزشی ایران جایگاهی داشته باشد و به صورت رسمی توسط کلیه نهادهای سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و آموزشی پذیرش شود.

منابع

- اشتراوس، آنسلم و جولیت، کوربین (۱۹۹۴). *اصول روش تحقیق کیفی: نظریه‌های مبانی، رویه‌ها و روش‌ها* (ترجمه بیوک محمدی). (۱۳۹۳). تهران: پژوهشگاه علوم و انسانی و مطالعات فرهنگی.
- باینگانی، بهمن و کاظمی، علی (۱۳۸۹). بررسی مبانی تئوریک مفهوم سرمایه انسانی، برگ فرهنگ، ۸-۲۱.
- جوادی، محمدجعفر (۱۳۷۹). آموزش چندفرهنگی به‌مثابه رویکردی در آموزش. *فصلنامه تعلیم و تربیت*، (۶۳)، ۹-۲۶.
- حسینی، مریم (۱۳۹۴). معرفی روش گروه کانونی و کاربرد آن در تحقیقات. تهران: مرکز پژوهش و سنجش افکار
- زینال تاج، فرزانه؛ دهقانی، مرضیه و پاک‌مهر، حمیده (۱۳۹۳). بررسی مقوله فرهنگ و قومیت در محتوای برنامه‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی. *پژوهش‌های برنامه درسی*، (۲)۴، ۱۱۷-۱۳۰.
- صادقی، علیرضا (۱۳۹۱). ویژگی‌ها و ضرورت‌های تدوین برنامه درسی چندفرهنگی در ایران؛ بررسی چالش‌ها و ارائه راهکارها. *راهبرد فرهنگ*، (۱۷ و ۱۸).
- عسگریان، مصطفی (۱۳۸۵). جایگاه فرهنگ‌های قومی در تربیت شهروند. *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، ۵ (۱۷)، ۱۳۳-۱۶۲.
- قاسمی، یارمحمد و هواس بیگی، فاطمه (۱۳۹۵). بازخوانی پروبلماتیک نسبت قدرت و فرهنگ، *مطالعات جامعه‌شناختی*، (۲)۲۳، ۵۶۷-۵۹۹.
- ملکی، حسن (۱۳۸۹). *برنامه‌ریزی درسی (راهنمای عمل)*. مشهد: انتشارات پیام اندیشه.
- هواس بیگی، فاطمه (۱۳۹۷). طراحی الگوی برنامه درسی چندفرهنگی برای دوره آموزش ابتدایی ایران. *رساله دکترای تخصصی، علوم تربیتی گرایش مطالعات برنامه درسی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی*
- جهانگردی، مجتبی (۱۴۰۱). تحلیلی بر کاربرد مفهوم پارادایم در جامعه‌شناسی فلسفه علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۲(۲)، ۷۹-۱۰۳.
- Arellano, J. (2011). The Use of Multicultural Literature in Elementary Classrooms: Teaching Acceptance and Understanding of Different Races, Ethnicities, and Cultures. A research paper, The Graduate School, University of Wisconsin-Stout.
- Aslan, D&Aydin, H. (2016). Teachers' Awareness of Multicultural Education and Diversity in School Settings, *Eurasian Journal of Educational Research*, 64, 1-28.
- Bartolome, L. I. & Trueba, E. T. (2000). *Beyond the Politics of Schools and the Rhetoric Fashionable Pedagogies: The significance of teacher ideology*. In E.T. Trueba & L.I. Bartolome (eds.) *Immigrant Voices: In search of Educational equity*. New York: Rowman & Littlefield.
- Cochran-Smith, M. (1997). *Knowledge, Skills and Experiences for Teaching Culturally Diverse Learners: A Perspective for Practicing Teachers*. In J. Irvine (ed.) *Critical Knowledge for Diverse Teachers and Learners*, pp.27-88. Washington, D. C.: AACTE.
- Fueyo, V., & Bechtol, S. (1999). Those who can teach: Reflecting on teaching diverse populations. *Teacher Education Quarterly*, 26, 1-10.
- Gursoy, A&Akyniyazov, M. (2016). Teacher's sense of self-efficacy and attitudes towards multicultural education regarding an out of school activity. *Romanian Journal of Eepremental Applied Psychology*.7 (3),38-55.
- Kaya, I. & Aydin, H. (2014). Pluralism, Multicultural and Multilingual Education. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 1(1), 35-37.
- Ladson-Billing, G. (1994). *The dream keepers: Successful teachers of African-American children*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Lee, C.D. (2006). *Culture, Literacy, AND Learning: Taking bloom in the midst of the whirlwind*. New York: Teachers College Press.
- Sleeter, C, E. (2005). *Un-standardizing Curriculum: Multicultural teaching in the standard-based classroom*. New York: Teachers College Press.